

Robert L. Van Nice, *Saint Sophia in Istanbul, an architectural survey*, (The Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies-Trustees for Harvard University), Washington, D. C. tz. (1966) Installment I, 56×92 cm. ölçüsünde 25 levhadan ibaret albüm; fiati ; 40 dolar.

Hakkında şimdiye kadar hayli kitap ve makale yazılmış olan Ayasofya'nın rölövelerini çizmeğe de çalışanlar olmuş, fakat böyle bir büyük işi istenilen doğruluk ve hassaslık ile ortaya koyabilen çıkmamıştır. Sultan Abdülmecid'in emri ile 1847 - 1849 yıllarında Ayasofya'da büyük ölçüde bir tamir faaliyeti yapan isviçreli mimar G. Fossati (1809 - 1883) burada çalıştığı sıralarda binanın bir rölövesini yapmağa yarayacak notları almıştı¹. Fakat bu notlardan ve desen taslaklarından sadece bir kısmı büyük boyda renkli resimler ile dolu bir albümün basılmasında faydalı olmuş², daha sonraları da bu rölövelerden bazıları bir sergide teşhir edilmiş, bu vesile ile de ince bir broşür yayınlanmıştır³. Fossati, tamir için Ayasofya'da çalıştığı sırada, hazır kurulmuş iskelelerden faydalanan ve özel bir izinle rahatça bu büyük yapıyı inceleyen Prusya'lı mimar W. Salzenberg (1803 - 1887) de 1848 de aldığı ölçü ve notların yardımı ile bazı desenler yayınlamıştı⁴. Ayasofya'nın daha bu tamirden önce, 1834 de tanınmış Fransız mimar ve seyyahı Ch. Texier ile 1835 de Rus mimarı N. Efimov ise rölövelerini yapmağa çalışmışlardı⁵. Oldukça hassas plan, kesit, detay etüdlerinin çizilmesi işi ile ciddi olarak ilk ilgilenen, sonraları İstanbul'un şehir plânı için uzun yıllar aramızda bulunan ve şehircilik uzmanı olarak büyük şöhreti olan fransız H. Prost olmuştur. Prost, henüz hayata atılan genç bir mimar olarak

¹ Bu hususda bk. S. Eyice, "Belleten", XXVIII, sayı 112 (1964) s. 773 - 789.

² G. Fossati, *Aya Sofia-Constantinople, as Recently restored by Order of H. M. the Sultan Abdul Medjid*, London 1852.

³ Giuseppe Fossati, *Rilievi storico-artistici sulla architettura bizantina dal IV al XV e fino al XIX secolo*, Milano 1890. Bu resimsiz katalog, Torino'da açılan bir mimarlık sergisi için hazırlanmıştır.

⁴ W. Salzenberg, *Altchristliche Baudenkmale von Constantinopel vom V. bis XII. Jahrhundert*, Berlin 1854; Prusya'lı mimarın, Fossati'den önce Ayasofya'ya dair muhteşem bir kitap yayınlaması olayı şu makalede etraflı surette incelenmiştir: W. Pollack, *Altchristliche Baudenkmale von Constantinopel von W. Salzenberg, Geschichte eines Architektur Werks*, "Römische Quartalschrift", XLIX (1954) s. 243 - 250.

⁵ Geçen yüzyılın sonlarında Fransız mühendisi A. Choisy (1841 - 1908) de meşhur eserinde Ayasofya'nın iki kesit desenini yayınlamıştı, bk. *L'art de bâtir chez les byzantins*, Paris 1883, lev. XXIV - XXV; bir mimar olan H. Holtzinger'in *Die Sophienkirche in Constantinopel und verwandte Bauten der byzantinischen Architektur (Die Baukunst, Heft: 8)* Berlin 1898 i ise göremedik. C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels* s. 20-29, lev. VIII a - VIII n de Ayasofya'nın plan ve kesitlerini yayınlamış ise de, bunlar yeni inceleme ve ölçülere dayanmaz.

1905 - 1907 yıllarında İstanbul'a gelerek uzunca süreler Ayasofya'da çalışmış, ölçüler almış ve bunların yardımı ile devri için çok başarılı ve başarılı olduğu nispette de gösterişli rölöve levhaları meydana getirmiştir⁶. Bu levhalar 1911 yılı *Salon* unda teşhir edildikten sonra zannımıza göre unutulmuşlardır. Her yıl tertiplenen *Salon*'ların 1911 e ait kataloğunda Prost'un bu Ayasofya rölövelerinden birkaçının son derecede ufaltılmış ve fena basılmış klişeleri ile karşılaşılr⁷. Yine Prost'un kaleminden çıkan ve Ayasofya'nın mimarî bünyesi ile örtü sistemini kuşbakışı kesit halinde gösteren bir rölövesi de J. Ebersolt tarafından Bizans mimarlık anıtları adlı kitabında kullanılmıştır⁸. Sonraları H. Prost, Ayasofya'daki bazı çatlakların tehlike derecelerini incelemekle görevlendirilen milletlerarası komisyona da katılmış⁹, yıllarca sonra da İstanbul'un imar plânı üzerinde çalışmıştır. İstanbul ve Ayasofya ile bağlantısının kesilmemesine rağmen Prost'un bu rölöveleri ilmî bakımdan kullanılabilir bir hale getirilmemişlerdir. Prost'un ölümünden sonra, hatırasını anmak üzere yayınlanan çok güzel baskılı bir kitapta bu resimlerden yine birkaçı basılmıştır¹⁰.

⁶ A. Gabriel, *Henri Prost et son oeuvre à Stamboul*, "Revue Archéologique" (1960) s. 211 - 217; türkçesi için bk. *Henri Prost ve İstanbul'daki eseri*, "Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni", sayı 227 (Aralık 1960) s. 8 - 11. H. Prost, Türkiye'ye ilk seyahatinden Bursa camilerine ait bazı desenler ile dönmüştür. Aşağıda not 10 daki kitapta Konya'dan çinili bir mihrab'ın onun kalemi ile yapılmış bir reproduksiyonu vardır. Prost, İstanbul'dan ilk dönüşünde yazdığı raporda, Ayasofya'nın rölövesinin çizilmesinin elzem olduğunu ısrarla belirtmiş, fakat Paris Akademisi ödenek imkânsızlığı yüzünden bu teklifi geri çevirmekle beraber, kendisinden düşünce ve tasarımlarını da sormuştur. Buna cevap veren Prost, Ayasofya'nın imkân nisbetinde, bugünkü durumunu gösterecek tamam bir rölövesini yapmağı düşündüğünü, cami olarak onu bütün aksam ve ekleri (imaret, türbeler, medrese, şadırvanlar v.s.) göstermeğı uygun gördüğünü belirtmiştir. Akademi bu tasarımı şüphe ile karşılamış, hattâ bu çok girgin gencin fazla cesaretlendirilmemesi uygun görülmesi. 17 Şubat 1906 da iki bin frank ödenek ayrılmak suretiyle de çalışmaları desteklenmiştir. İstanbul'da Prost'a büyük yardımı sağlayanlar başta Müzeler Müdürü O. Hamdi Bey olmak üzere, Turhan Paşa ile Mimar Darouko'dur.

⁷ Société des artistes français, *Salons d'Architecture*, Paris 1911, s. 33 - 35.

⁸ J. Ebersolt, *Monuments d'architecture byzantine*, Paris 1934, lev. XXVIII.

⁹ A. Raymund, *La mosquée de Sainte Sophie*, "Génie civil Ottoman", 1, 2 II B (Ağustos 1911) s. 1 ve 6; komisyon bir Fransız (Prost), bir İtalyan (Marangoni) ve bir İngilizden (Jackson) meydana gelmişti. Bu komisyona bir de Almanın katılması istenmişti.

¹⁰ Académie d'Architecture, *L'oeuvre de Henri Prost, Architecture et urbanisme*, Paris tz. (1961 ?) s. 14 ve dev. ile s. 209. H. Prost'un Ayasofya rölövelerinin reproduksiyonları, başka yerlerde de yayınlanmıştır. Nitekim, *L'Architecte*, dergisinin Mayıs 1912 tarihli sayısında iki levha, Ayasofya'nın bir sütun başlığı ile binanın strüktürünü göstermektedir (Lev. XXV ve XXVI). Ayrıca H. Prost tarafından *Institut de France* yayını olarak *Sainte Sophie* başlığı ile 1911 de bir etüd bastırıldığı, bundan başka, *Monuments antiques relevés et restaurés par les architectes pensionnaires de*

Diğer taraftan Ayasofya bir tarih ve sanat eseri olarak geçen yüzyılın sonlarındanberi merak uyandırıyor, hakkında büyük monoğrafyalar yazılmasına girişiliyordu. W. R. Lethaby ve H. Swainson ilk önemli monoğrafyayı 1894 de yayınlamışlardı¹¹, bunu Ayasofya'yı milli bir heyecanla inceleyen E. M. Antoniadis'in yayınları takip etti¹². Nihayet Antoniadis, Ayasofya hakkında topladığı bütün bilgileri kocaman üç cilde doldurarak, bu tarihî yapı hakkındaki en büyük monoğrafyayı ortaya koymuştu¹³. Fakat konu çok çekici idi. Ayasofya'nın sadece Bizans tarihindeki yerine işaret eden J. Ebersolt'un küçük incelemesini istisna edecek olursak¹⁴, onun sanat tarihindeki durumuna yeni görüşler ile belirtmeğe çalışan devamlı araştırmalar yayınlanıyordu. Bunların başlıcaları olarak, Andreadis'in incelemesini¹⁵, önceleri Polonya'nın Lwow (=Lemberg) sonraları Viyana ve Graz Üniversiteleri öğretim üyelerinden W. Sas-Zaloziecky'nin kitabını¹⁶, Göttingen Üniversitesinden A. M. Schneider¹⁷ ile Amerikan Columbia Üniversitesinden H. Swift'in monoğrafyaları¹⁸ bu vesile ile anılabilir. Fakat şu var ki, bu yayınların hepsi de Ayasofya'yı, çok eskidenberi bilinen plân ve kesitlerin yardımı ile tanıyordu. Bu arada Ayasofya hakkında küçük çapta turistik rehberler, iddiasız monoğrafyalar da piyasaya çıktığı gibi, bu tarihî yapıtının çeşitli meseleleri hakkında irili ufaklı yazılar da basılıyordu. Mevzii konular hakkındaki yazılardan başka,

l'Académie de France à Rome, serisi içinde de (Paris 1924) yine Ayasofya rölevelerine yer verildiği öğrenilmekte ise de bu yayınları görmek ve kontrol etmek mümkün olmamıştır.

¹¹ W. R. Lethaby ve H. Swainson, *The Church of Sancta Sophia, Constantinople, A study of byzantine building*, London 1894.

¹² E. M. Antoniadis, 'H 'Αγία Σοφία ἐξεταζομένη ὑπ' ἀρχιτεκτονικὴν καὶ ἀρχαιολογικὴν ἔποψιν ἐν θ' πινάξιν, Paris 1906.

¹³ E. M. Antoniadis, "Ἐκφρασις τῆς Ἀγίας Σοφίας Atina 1907 - 1909, 3 cilt.

¹⁴ J. Ebersolt, *Sainte Sophie de Constantinople, étude de topographie d'après les cérémonies*, Paris 1910; kşl. "Echos d'Orient", XIV (1911) s. 126 - 127.

¹⁵ G. A. Andreades, *Die Sophienkathedrale von Konstantinopel, Kunstwissenschaftliche Forschungen* I (1931) s. 33 - 94 ve 16 lev.; kşl. S. Guyer, "Byzant. Zeitschrift", XXXII (1932) s. 137 - 145.

¹⁶ W. R. Zaloziecky, *Die Sophienkirche in Konstantinopel und ihre Stellung in der Geschichte der abendlaendischen Architektur* (Studi die Antichita Cristianà, XII), Città del Vaticano 1936; kşl. A. M. Schneider, "Byzant. Zeitschrift", XXXVIII (1938) s. 182 - 186,.

¹⁷ E. H. Swift, *Hagia Sophia*, New York 1940.

¹⁸ A. M. Schneider, *Die Hagia Sophia zu Konstantinopel* (Bilderhefte antiker Kunst, 6) Berlin 1939; bu kitap ikinci dünya harbinden sonra iki defa daha yeniden basılmıştır; Schneider, Ayasofya hakkındaki ufak araştırma ve kazı raporlarından başka mimarisi hakkında şu yazıları da yayınlamıştır: *Das Architektursystem der Hagia Sophia zu Konstantinopel*, "Oriens Christianus", XXXVI (1939) s. 1 - 13; *Die Hagia Sophia in der politisch-religiösen Gedankenwelt der Byzantiner*, "Das Werk des Künstlers-Kunstgeschichtliche Zeimonatschrift" I (Stuttgart 1939/40) s. 4 - 15.

meselâ Ayasofya'nın teknik bakımdan yapısı¹⁹, Osmanlı devrinin Salâtin camileri ile mukayesesi²⁰ veya bu büyük binanın estetik manâsı hakkında da araştırmalar²¹ ortaya konuluyordu. Böylece Ayasofya vaktiyle "mescidler doğurduğu" gibi, günümüzde de makale ve kitaplar "doğuruyordu".

1931 de Amerikalı Thomas Whittemore (1871 - 1950) Ayasofya'nın mozaiklerini 1847 - 49 da Fossati tarafından yapılan tamirdenberi üzerini örten badana tabakasından temizlemek ve bunları yeniden ortaya çıkarmak üzere resmen teşebbüse geçerek, gerekli izni almış ve o sıralarda Boston'da kurulmuş olan *The Byzantine Institute Inc.* adına çalışmalara başlamıştır. Amerikan Bizans Enstitüsü, o tarihten bu yana, çok değişmiş, Whittemore'un Paris'de Rue de Lille'de bıraktığı kütüphane Fransız hükümetinin idaresinde pasif bir müessese halinde hayatını devam ettirirken, Washington'un en eski ve en cazip bir bölgesi olan Georgetown'da çok eski bir villâda, harikulâde zenginlikte bir kütüphane ve müze ile birlikte yeni bir Enstitü kurulmuştur. Eski elçilerden Bliss ve eşi tarafından vakfedilen *Dumbarton Oaks* malikânesi, bu yeni enstitüye adını da vermiştir. Dumbarton Oaks, 1931 - 32 den itibaren Ayasofya'da başlayan mozaik temizleme işlerinin yanısıra, bu büyük yapının yeni baştan rölövelerinin çizilmesini de plânlamıştı. Ayasofya'nın yeni rölövelerinin hazırlanmasına R. L. Van Nice tarafından girildi ve otuz yıllık bir emek sonunda işte bu albüm meydana geldi.

Otuz yıllık süre içinde bütün mesaisini Ayasofya çalışmalarına ayıran Van Nice, elinde biriken malzemeyi son derecede nadir hallerde kullanmıştı²². Ayasofya'nın Fetih'den hemen sonra ilk yapılan minaresinin, batı tarafında yarım kubbe kasnağı kenarındaki iki kuleden bir tanesi üstünde olduğuna dair kısa bir makalede Van Nice'in rölöve çalışmalarından bir parça kullanılmış²³, bir mimarlık dergisinde güzel fotoğraflar ile süslü kısa bir makalede de bir kaç rölöve ve eskizin klişesinden istifade olunmuştur²⁴. Şimdi işte bu rölövelerin bir kısmının büyük

¹⁹ O. H. Strub-Roessler, *Die Hagia Sophia, die Kirche der göttlichen Weisheit, eine generelle Untersuchung ihrer Struktur*, "Byzantinische Zeitschrift", XLII (1942) s. 158 - 177.

²⁰ Ayasofya'nın Osmanlı devri Türk mimarisinin Salâtin camileri ile mukayesesi hususunda da bazı makaleler yayınlanmıştır, bunların başlıcaları olarak şu yazılar gösterilebilir: M. A. Charles, *Hagia Sophia and the Great Imperial Mosques* "The Art Bulletin", XII (1930) s. 321 - 344; A. Gabriel, *Sainte Sophie, source d'inspiration de la mosquée Suleymaniye*, "Sixième congrès Int d'Etudes byzantines-Résumés des rapports et communications", Paris 1940, s. 230 - 231; A. M. Schneider, *Sophienkirche und Sultansmoschee*, "Byzantinische Zeitschrift", XLIV (1951) s. 509 - 516.

²¹ P. A. Micheliş, 'H 'Αγία - Σοφία, Atina 1946.

²² W. Emerson ve R. L. Van Nice, *Hagia Sophia-Istanbul, Preliminary report of a recent examination of the structure*, "American Journal of Archeology", XLVII, 4 (1943) s. 403 - 436.

²³ W. Emerson ve R. L. Van Nice, *Hagia Sophia and the first minaret erected after the Conquest of Constantinople*, "American Journal of Archaeology", LIV (1950) s. 28 - 40, lev. XIII-XV. ve s. 35 deki desen.

²⁴ R. L. Van Nice, *The structure of St. Sophia*, "Architectural Forum-Magazine of Building", CXVIII (1963) s. 131 - 138, ve 210.

boyda levhalar halinde güzel bir kapak içinde yayınlandıklarını görüyoruz. Albüm, satışa çıkmış olan şekli ile 28 levhadan ibaret gibi gözükmekte ise de, bunlardan üçü (6, 7 ve 8) bu cilde girememiş, bu eksik levhaların ikinci fasikülde verilecekleri ilân edilmiştir.

R. L. Van Nice, bu 25 levhalık ilk albüm için yazdığı çok kısa önsözde, Ayasofya'nın rölöve çalışmalarına ilk olarak 1936 da *Massachusetts Institute of Technology*'nin Mimarlık Okulu dekanı William Emerson tarafından teşebbüs edilerek 1937 yılı yazından itibaren fiilen işe başlandığını belirtir. O tarihten itibaren bu iş ile görevlendirilen Van Nice, Emerson'un 1957 de ölümüne kadar onunla birlikte çalışmıştır. Albümün içindeki 5 sahifelik önsöz, teşekkür ve levhalar indeksi broşüründeki bir notta öğrenildiğine göre, hemen hemen ilk fasikül kadar levha ihtiva eden ikinci bir fasikül daha basıldığında bu büyük Ayasofya albümü tamamlanacaktır. Bu ikinci levhalar grubu ile birlikte ayrıca bir de metin yayınlanacaktır. Prof. Cyril Mango tarafından yazılacak Ayasofya'nın yapı olarak tarihçesi, R. L. Van Nice'in kalemi ile yapının sistematik bir tarifi, ile yüzyıllar boyunca bünyesinde yapılan değişikliklere dair bir bölüm ve nihayet Rowland J. Mainstone tarafından da yapının stüktür tertibi ile statik prensipleri hakkında bölümler bu metinde yer alacaktır. *In-folio* kitapların modasının çoktan geçtiği bir devirde, bu kadar büyük ve battal boyda, kullanılması, ve hattâ günümüzün kütüphanelerinde muhafazası başlıbaşına bir mesele olan büyüklükte bir eser yayınlanması hayret uyandırır. Levhalarda, en ufak (taşlardaki kırık ve çatlaklar gibi) detayların dahi gösterilmiş olması, levhaların büyük boyda basılmalarını zaruri kılmıştır. Katlanmış levhaların da zamanla kat yerlerinden yıpranacakları ve klişelerde çirkin çizgilerin çıkmasına sebep olacakları düşünülerek neticede böyle bir ölçü tercih edilmiştir.

Baştan itibaren ilk levha (numarasız), renkli olarak Ayasofya'nın dışardan görünüşünü aksettiren bir fotoğrafa tahsis edilmiştir. Lev. 1 - 5, yapının 1 : 250 ölçeğinde zemin, galeri, kurşunluk hizalarından plânları ve enine, uzunlamasına kesitleridir. Aynı seriyi tamamlayacak olan lev. 6 - 8 basılmamıştır. Lev. 9 - 28 ise 1 : 100 ölçeğinde, Ayasofya'nın muhtelif seviyelerden plânlarından kısımlar vermektedir. Bütün bu rölövelerin ne kadar büyük bir emek mahsulü olduklarını, ne kadar dikkatli alınmış ölçüler ile çizildiklerini burada belirtmeğe imkân yoktur. Bunu anlamak için bizzat bu levhalara göz gezdirmek lâzım gelecektir. Kanaatimizce, bu harikulâde bir dikkat ve hassaslık ile çizilmiş olan levhaların baskılarındaki tek kusurları *fond*'larının klişelerde fazlaca gri olmasıdır. Öyle zannediyoruz ki, bu gri renk levhalardan daha ufak ölçüde klişelerinin yaptırılmasını çok zorlaştıracaktır. Ayasofya hakkında ileride yapılacak yayınlarda bu rölövelerden önce fotoğraf alınıp, sonra da bundan klişe yapıldığında, elde edilecek sonucun pek sevindirici olmamasından korkulur. Halbuki bundan böyle Ayasofya için ana kitap (*standard*) durumunda kalacak olan bu eserin daha kolay ve daha cazip reproduksiyon verebilecek bir teknikde basılması yerinde olurdu.

H. Prost vaktiyle çizdiği büyük Ayasofya plânında, esas binadan başka etrafında o tarihte sıralanan çeşitli Türk yapısı müstemilât binalarını da işaret etmişti. Böylece, herbiri Türk sanat tarihinin bir şaheseri olan türbeler, şadırvan mimarisinde eşsiz olan zarif şadırvan, Fossati'nin 1847-49 da yaptığı muvakkithane ile Kasr-ı Hümayun, XVIII. yüzyıl eseri güzel sıbyan mektebi, imaret-aşhane ile Aya-

sofya medresesi ve daha bu manzumeyi tamamlayan başka binalar da gösterilmişti. Van Nice'in rölöveleri sınır olarak yalnız Ayasofya'yı aldığından, yapının bünyesine girmiş olan ekler (Hünkâr mahfili, Kasr-ı Hümayun gibi) istisna edilecek olursa, levhalarda Türk devrine ait eklerden hiçbiri bulunmamaktadır. Belki ileride yayınlanacak olan ikinci grup levhalar arasında bunları gösteren bir levha bulunur. Metin kısmında Türk devrinin bünye üzerindeki değişikliklerine dair bir bölüm olacağına göre, Ayasofya'nın Türk devrindeki kompozisyonunu belirten bir toplu levhanın da bu albümde yer alması gerekir zannedilir.

Çok yakın bir gelecekte, geri kalan ikinci levhalar grubunun da yayınlanması²⁵, ve vaad edilen metin cildinin de basılması ile, Ayasofya'nın mimarisini aktiren bu ana eserin tamamlanmasını temenni ederiz. Bu tahlil yazımızın ilk kısmında da belirttiğimiz gibi, hakkında bir kütüphane dolduracak kadar çok yayın yapılmış olmasına rağmen²⁶, Ayasofya'nın mimarî bakımdan etraflı, doğru ve yanlış ölçülere dayanan rölövelerinin yokluğu daima kendisini hissettiriyordu. İlk olarak oldukça hassas ölçüler ile Ayasofya'nın rölövelerini meydana getirmeğe çalışan H. Prost'un bu çalışmasının mahsulleri hiçbir zaman yeteri derecede tanınmamış ve hemen hemen ilim bakımından hiç istifade edilmeden unutulmuştur. Van Nice'in, yapıyı bugünkü durumu ile en ince detayına kadar tesbit ederek kâğıda geçirmesi artık bu eksikliği doldurmakta ve Ayasofya'yı bir mimarî eser olarak ilk defa olarak en doğru ölçüler ile gözlerin önüne sermektedir. Böylece Dünya sanat tarihinin başlıca eserlerinden biri olan Ayasofya en sıhatli ölçüler ve en doğru müşahedeler ile mimarlık bakımından tanıtılmış olmaktadır. Bütün bir ömrün mesaisini, tek bir yapının rölövelerini tesbite hasreden R. L. Van Nice'in bu sabırlı emek ve gayretini takdirle karşılamak bir borçtur.

PROF. DR. SEMAVİ EYİCE
(İstanbul)

²⁵ Albümün satışa çıkarılmasından çok önce dağıtılan bir *prospectus*'da ikinci grup levhalar ile metin cildinin 1968 yılı içinde tamamlanacağı bildirilmektedir.

²⁶ Son yıllarda İtalya'nın Sansoni yayınevinin meşhur *Forma e Colori, I grandi cicli dell'arte* serisinin 55. fasikülü olarak renkli resimler ile süslü, P. Sanpaolesi tarafından *Santa Sofia a Costantinopoli* başlığı ile bir albüm yayınlandı. İçindeki resimlerin çok başarılı olmasına karşılık altı sahifelik açıklama çeşitli yanlışlar ile dikkati çekmektedir. Bilhassa bibliyografyası, her satırındaki yanlışlar bakımından, maalesef yazarın ciddiyeti hususunda şüphe uyandırmaktadır. Bir süre İstanbul Teknik Üniversitesinde ders veren yazarın, Sultan Ahmed camiiini Hamet camii olarak bilmesi, Edirne'deki Selimiye'yi Ayasofya'nın tesirine bağlaması, bugünkü Fatih camiiinin İlk Fatih camii olmadığını bilmemesi hayretimizi çekmiştir. Bibliyografyada ise, Ayasofya ile ilgili bazı yayınların eksik olmasına karşılık içinde Ayasofya hakkında tek satır bilgi olmıyan bazı kitapların anılması da bilemeyiz nasıl izah edilebilir?